Sv. II. SELJAČA 1909.

Sjemenište-biblioteka
ĐAKOVO
XXVI
#69

MALA KNJIŽNICA

IZDAJE Dr. GJ. BASARIČEK

SVESKA II.

O NARODNOM GOSPODARSTVU

NAPISAO
JOSIP PREDAVEC

CIJENA 30 FIL.

TISAK HRVATSKE PUČKE SELJAČKE TISKARE D. D. U ZAGREBU.

Izlazi mjesečno jedna sveska. Ciena godišnje 2 K, polugodišnje 1 K.

Odlukom slav. „Gradskog poglavarstva“ od 20. siječnja o. g. broj 55.189/1908/I.B. dozvoljeno mi je uz moju agenturu i zavod za oglašivanje voditi slijedeće poslove:

1. Zavod za prodaju novina, kolportažu i predplatu svih listova u Austro-Ugarskoj monarkiji u granicama tiskovnog zakona.
2. Zavod za prepisivanje raznih pismenih sastavaka.
3. Zavod za dobavu adresa trgovaca, obrtnika i privatnih osoba u kraljevini Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji.
4. Zavod za posredovanje ženidbe i udaje pod naslovom „Felicitas“.
5. Obavjesni i incaso zavod pod naslovom „Minerva“.
6. Zavod za upute strancima.

Stavljajuć to slav. općinstvu učtivo do znanja, preporučujem se sa veleštovanjem

K. Vranešević

agentura i zavod za oglasivanje, Zagreb, Preradovićev trg broj 10.

❖❖❖

Tko želi

u zagrebačkim ili van zagrebačkim listovima te koledarima i prigodnim knjižicama oglašivati, neka se sa podpunim pouzdanjem obrati na

zavod za oglasivanje

K. Vranešević Zagreb, Preradovićev trg br. 10. Telefon br. 848.

Upute i savjete kako se oglašuje daje zavod bezplatno.

Sjemenište-biblioteka
DJAKOVO
XXVI A 69

MALA KNJIŽNICA

IZDAJE Dr. GJ. BASARIČEK.

SVESKA II.

O NARODNOM GOSPODARSTVU.

NAPISAO

JOSIP PREDAVEC.

Sjemenište-biblioteka
DJAKOVO
XXXII H 36

ZAGREB 1909.
TISAK HRVATSKE PUČKE SELJAČKE TISKARE D. D.
PETRINJSKA ULICA 28.

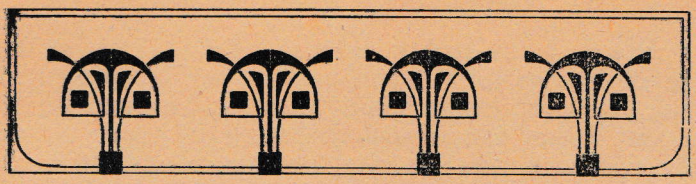

I. Potreba — dobra — gospodarstvo — narodno gospodarstvo.

Svaki od nas hoće da živi. Ali za to treba mnogo, i više nego bi čovjek i mislio. Sve ono, što služi za to, da se možemo održati, zove se potreba. Čovjek ima mnogo, a i različnih potreba prema tomu, kakav je i u kakvim se prilikama nalazi. Mlad čovjek ima druge potrebe, nego starac; čovjek na moru druge, a na kopnu druge. Obrazovanu čovjeku treba mnogo toga, o čem neobrazovan nema ni pojma i t. d. A onda neke su potrebe i takove, te su nam upravo za sam život nužne, t. j. bez njih ne bismo mogli živjeti. Medju takove pripada n. pr. hrana i piće, uzduh, svijetlo i t. d. Druge su opet potrebe takve, da nam za sam život nijesu nužne, t. j. bez njih bismo mogli živjeti, ali nam trebaju, da nam život bude potpuniji, ljepši i uredniji. Tako na pr. velika množina ljudi živi i može da živi bez znanja, ali ljudi, koji imadu znanja, žive bolje, jer lakše podmiruju druge svoje potrebe.

Kad čovjek imade potreba, onda mora nastojati da ih podmiri.

Sve ono, što služi za podmirenje naših potreba, zove se dobro. Dobra su različna. Mogu da budu spoljašnja, t. j. takova, kojima podmirujemo potrebe svoga tijela, i unutrašnja, kojima podmirujemo potrebe svoga duha (znanje, poštenje i t. d.). Nadalje mogu dobra da budu takova, da se njima slobodno

svatko služi (uzduh, sunčano svijetlo), ili takova, da se njima mogu služiti samo izvjesne (osobe kuću kojoj sam vlasnikom, mogu n. pr. uživati samo ja, ili i onaj, komu ja to dopustim). Budući da su nam dobra na svakom koraku i u svim zgodama života potrebna, valja nam nastojati, da ih što više pribavimo. Nastojanje to i djelovanje zovemo gospodarenjem, gospodarstvom, ili ekonomijom.

Što dakle radi na pr. seljak, kada sije u polju? Gospodari, t. j. on radi i trudi se, da dobije iza nekoga izvjesnoga vremena jedno dobro, koje mu je potrebno za život. Slično radi i kovač kad kuje željezo. I on gospodari, t. j. nastoji, da zasluži novaca, kojima će podmirivati svoje potrebe. Isto čini i trgovac, kad prodaje ili kupuje; i on gleda, da nešto privrijedi, od čega će živjeti, t. j. i on gospodari.

Ali mi znamo iz života, da ni prvi, ni drugi, ni treći od onih, što smo ih spomenuli, ne radi samo onako, kako bi mu stvar slučajno u ruke pala, nego svaki radi s izvjesnom namjerom i po odredjenoj osnovi; svaki razmišlja, kako bi najjevtinije došao do onoga, što hoće da postigne. Tako seljak ne će prorahliti polje za sjetvu motikom, kad to može i lakše i jevtinije da načini plugom. Mogli bismo prema tomu reći, da gospodariti znači, po izvjesnoj osnovi ići za tim, da se sa što manje truda i troška postigne neko dobro; a gospodarstvo je osnova, po kojoj radimo, da što više prigospodarimo.

Gospodarstvo može biti ili gospodarstvo pojedinca ili gospodarstvo zajednice, društva. Takva zajednica ili družtvo može biti općina, država, narod, pa i cijeli svijet. Prama tomu i imamo općinsko, državno, narodno i svjetsko gospodarstvo.

Mi ćemo u glavnom govoriti ovdje o narodnom gospodarstvu, a što vrijedi za nj, to vrijedi u bitnosti i za svako gospodarstvo. Narodno gospodarstvo jeste gospodarstvo više ili mnogo pojedinaca, koji pripadaju jednomu narodu i čine tako, poradi medjusobnih sveza i utjecaja je-

dnoga gospodarstva na drugo, jedinstvenu gospodarsku cjelinu.

Kakvo je dakle gospodarstvo tih pojedinaca, t. j. svakog od njih, takvo će biti i gospodarstvo narodno. Ako pojedincima u njihovu gospodarstvu ide dobro, ići će dobro i narodu u njegovu gospodarstvu.

Za narodno dobro brine se dakle najbolje onaj, koji sam svoje i duševno i tjelesno gospodarstvo dobro vodi.

To zapamtimo dobro, pa će onda i u našem javnom životu biti sve manje praznih riječi, ali zato sve više ozbiljnih radnika na polju narodnoga dobra.

II. Vrsti gospodarenja ili gospodarske djelatnosti.

Već smo u prvom članku naznačili dva, tri načina gospodarske djelatnosti. Spomenuli smo djelatnost poljodjelca, kovača i trgovca, a sada ćemo pobliže naznačiti, zašto i kako se dijeli ta djelatnost. Uzmimo samo jedan primjer. Svi hoćemo da jedemo i to baš najviše jedemo kruh. Kad ne bi bilo čovjeka, koji bi polje izorao i žito posijao, mi ne bismo imali kruha. To je jedna djelatnost. Ali isto tako ne bismo ga imali, da nije onaj drugi opet izmislio mlin, pa da nam ne napravi od zrna brašno. To je druga gospodarska djelatnost. Napokon ne bismo onako lijepa kruha imali ni s obje te djelatnosti, kad ne bismo imali kvasa, koji nam valja kupiti od trgovca, a to je treća djelatnost, naime trgovina. Kako je u ovom dogadjaju s kruhom, tako je to gotovo sa svakom stvari, koju trebamo za naš život, samo što taj put izradbe nije uvijek tako kratak i tako jednostavan, već prodje mnogo i mnogo gospodarskih djelatnosti, što inače velimo ruku, dok dodje do toga, da nam može poslužiti. Uzmimo na pr. samo opanke, da vidite, koliko je tu gospodarskih djelatnosti trebalo.

Najprije je poljodjelac morao iz svojih sjenokoša othraniti blašče, onda je mesar blašče morao kupiti i kožu s njega oderati, zatim je tvorničar morao kožu izraditi, a opančar iz kože napraviti opanke, koje je opet ili sam opančar ili trgovac vama prodao.

Pogledajmo sada malo bolje ta dva primjera, a kakvi su oni, takvi su i svi drugi, kojegod uzmete. U oba dogadjaja vidimo, u drugačije štampanim riječima, tri skupine. Prva skupina su riječi: polje i sjenokoše — dakle zemlja, priroda, od koje dobivamo ponajviše surovine. Drugoj skupini pripadaju riječi: posijati, napraviti, othraniti, oderati i izraditi, dakle riječi, koje naznačuju rad, neku preradbu onoga, što su nam dala polja i sjenokoše. Napokon u treću skupinu pripadaju riječi: kupiti i prodati — dakle izmijeniti stvar za novac i novac za stvar.

Zašto smo to tako rascjepkali? Učinili smo to za to, da pokažemo, da kakogod imamo načina gospodarske djelatnosti mnogo, tako ipak imamo samo tri vrste te djelatnosti i to: 1. djelatnost, kojom uzimljemo i sebi pribavljamo stvari surove ili surovine (t. j. još posve neizradjene); 2. djelatnost, kojom te surovine izradjujemo ili bolje reći preradjujemo i 3. djelatnost, koja nam te preradjene stvari izmenjuje za stvari, koje nama služe izravno za život. (Opanke možemo naime napraviti, ali ih ne možemo jesti; moramo dakle dobiti za njih nešto, što će nam služiti za jelo, ili pak i jelo samo.)

III. Proizvodnja ili produkcija.

Kad smo u prvom članku govorili o gospodarenju, o gospodarskoj djelatnosti, rekli smo, da je zadaća njezina pribaviti ljudstvu sredstva potrebna za život. Sredstva ta stvara i pribavlja gospodarska djelatnost proizvodnjom iii produkcijom. Samo ona djelatnost, koja proizvodi ili producira, ima za gospodarstvo vrijednost.

Sada ćemo se dogovoriti, u čem se sastoji proizvodnja, i čega joj treba.

Prije nego čovjek hoće da neku stvar upotrijebi za život, mora je odnekle uzeti, i dati joj onaj oblik, koji je potreban za uživanje. Treba najprije uzeti zrno s polja, a onda istom s njim u mlin; treba najprije drvo posjeći, iskopati rudu iz zemlje, onda istom možemo praviti od drveta i rude, što nam je potrebno. Zrno, drvo, ruda i t. d. jesu surovine, a dobivanje njihovo iz zemlje i preradjivanje za uživanje zove se proizvodnja. Proizvodnja je prema tomu prvi čin gospodarske djelatnosti.

Što je dakle potrebno, da jedan predmet izradimo, ili da iz njega nešto proizvedemo? Pomislimo bilo kakav predmet, pa ćemo odmah vidjeti, što valja činiti. Uzmimo n. pr. vino. Da dobijemo vino, potrebno je najprije grožđje — t. j. treba nam materijal, iz kojega ćemo napraviti vino. Zatim je potrebno tiskanje ili prešanje grožđja, t. j. rad, jer bez toga ne možemo dobiti vina. Napokon je potrebno posudje, u koje će se spremiti vino (šira ili mošt), a to stoji i rada i novaca, ili bolje reći u oba slučaja novaca, jer i rad i izradba prikazuje vrijednost, koja se može odrediti i novcem. To treće, taj rad i novac uložen u posudje, koje je za tu proizvodnju potrebno, zove se kapital ili glavnica. Kako je kod vina, tako je i kod proizvodnje svakoga drugog predmeta. Za proizvodnju potreban je dakle materijal, t. j. dar prirode, zatim rad i napokon kapital.

Bez ta tri sredstva nema u današnje doba proizvodnje. Negda je to barem donekle moglo biti, naime onda, kada je čovjek živio kao divljak po šumama, gdje je sredstva potrebna za život pribavljao ili proizvodio od prilike onako, kao to danas čine životinje, t. j. bez kapitala, samo iz prirode svojim radom, ili bolje reći svojom silom, premda je već i tu morao imati barem kolac, da ubije životinju, pa da se njome nahrani. I taj kolac je već bio neka vrsta proizvodnoga kapitala.

Kako materijal za proizvodnju dobivamo ili izravno ili neizravno uvijek iz prirode, možemo prama tomu reći, da su glavnim činiocima, ili faktorima proizvodnje: priroda, rad i glavnica ili kapital.

IO. Priroda i rad.

1. Priroda.

U predjašnjem članku vidjeli smo, da priroda daje proizvodnji najglavniji dio, bez kojega ne bi proizvodnje moglo ni biti, daje joj svoje darove, materijal, iz kojega tek može proizvodnja da stvara. Ali priroda daje proizvodnji još i nešto drugo, što nijesmo gore spomenuli (jer je već u samom grožđju dio toga); daje joj silu, kojom onda ona radi. Da je spomenuti materijal vrlo različan, ne treba ni spominjati. Svatko od nas ima toga materijala dosta u ruci u obliku žitarica, voća i drugih plodina; onda u obliku kojekakvih ruda i t. d. Zato o silama, koje nam priroda daje, naš svijet manje znade, i ako ih svaki dan uživa. Tako n. pr., ako konj ili vol vuče plug, eto sile prirodne, koja to radi; jer životinja ima u sebi nakupljene te sile, koju onda upotrebljava kod vožnje, kod nošenja i t. d. Kad pogledamo naša polja, kako se prozelene na proljeće, kad zasja toplo sunašce, eto nam i opet jedne velike, upravo najveće prirodne sile, sunca, koje u obliku svijetla i topline čini prava čudesa na našem bilju. Ili možda nije tako? Ta pogledajte samo koju biljčicu, koja je izrasla u kakvu tamnu i smradnu podrumu! Kakova je? Blijeda i slaba, a to sve zato, jer do nje nije došla sila svijetla i topline sjajnoga suncu.

Sjetimo se napokon vode i vjetrova. Koliko mlinova oni tjeraju, a koliko ladja voze. To barem svaki vidi, a sve to nam služi za proizvodnju bilo čega.

2. Rad.

Drugi glavni činilac proizvodnje jest rad. U današnje doba rad je jedva od manje znamenitosti za

proizvodnju nego priroda. Priroda, kako smo gore rekli, daje materijal i silu, ali taj materijal i ta sila ostala bi ipak za nas većinom bezkorisna, kad je radom ne bismo promienili u takav oblik, da se i jedno i drugo može upotrijebiti. Vjetar nema za našu djelatnost vrijednosti, dok ne napravimo vjetrenjaču; parna sila isto tako, dok nemamo lokomotive ili lokomobila. I ista životinja, koja u prirodi slobodno žive, daje nam korist istom onda, kad smo na lov potrošili neki dio rada.

Čovjek, koji ne bi uopće htio raditi, morao bi u najbogatijoj i najplodnijoj zemlji umrijeti od gladi. Zato je samo onaj koristan sebi i drugima, koji radi, i samo takav zaslužuje poštovanje. Ali tu valja odmah nešto primijetiti. Sve ovo, što tu govorimo o radu, tiče se samo rada, koji ima za posljedicu nekakav gospodarski proizvod.

Idemo li na pr. nekamo onako bez svakoga cilja, mi doduše radimo i mišice natežemo, ali taj rad ne nosi obično nikakove koristi; on je neproduktivan. Drugo je nešto, ako idemo u polje, i tamo žanjemo žito. Taj rad nosi koristi; on je produktivan.

Još treba da tu spomenemo jednu vrstu rada, koja se obično dosta ne cijeni. To je duševan rad. Čovjek, koji uči djecu, ili koji liječi bolesnike, radi isto tako, ako ne još i više, kao i onaj, koji makar i cijele satove udara kladivom po nakovnju. Rad taj ne daje doduše kao proizvod nekakvu stvar ili predmet, ali daje nauku i duševnu hranu, bez koje društvo ljudsko ne može da bude. O potonjem (duševnom) radu ne ćemo govoriti u ovoj knjizi. Pod našim gogospodarskim radom razumijemo mi takav rad, koji se radi po izvjesnoj osnovi, i koji ima za posljedak nekakav proizvod. I tu ćemo opet govoriti samo o radu, koji proizvodi dobra za naš život potrebna, t. j. o radu produktivnom, za razliku od, rada neproduktivnoga, koji nema za nas nikakove vrijednosti.

To, što razumijemo pod radom, valja dobro za-

pamtiti, jer velika množina naših ljudi radi, muči se i trudi, ali bez uspjeha. Rad im nije produktivan, i to samo zato, jer rade bez osnove iliti bez računa. A znate onu: Tko bez računa živi, bez računa i umire.

Osim spomenutih razlika u radu uopće ima još razlika i u samom gospodarskom radu. Tako na pr. ne će jednako raditi dijete i starac, ili čovjek u najboljem vijeku svoga života, od 25 do 45 godine. Isto tako ne će ni bolesnik tako moći raditi kao zdrav čovjek. Obično i žene slabije rade od muškaraca, ali s tim bi se baš naše seljačke žene jedva htjele složiti. Napokon i osobne duševne sposobnosti pojedinaca razlogom su velikim različnostima u radu. Što jedan napravi za jedan sat, ne napravi drugi isto tako tjelesno jak ni za dva sata, i to samo za to, jer nije duševno tako sposoban kao prvi.

V. Produktivnost rada.

Vidjeli smo u prijašnjem članku od čega zavisi množina rada, t. j. tko za isto vrijeme napravi više, a tko manje. Sada ćemo potražiti uvjete, kada i pod kojima je i produktivnost, ali i valjanost rada veća, t. j. Zašto i kada jedan čovjek radi za isto vrijeme i više i bolje. Ne možemo ni spomenuti sve te uvjete, a kamoli o svakom posebice govoriti, jer ih je mnogo. Spomenut ćemo samo neke. Osim volje pojedinca za neki rad, zatim osim vježbe i spreme povećava produktivnost i valjanost rada u prvom redu dioba ili razdjeljenje posla.

Kako je rad zbilja produktivan, t. j. koristonosan, i koliko dobra nam daje, kada se posao lijepo razredi i razdijeli, najbolje nam potvrdjuju nekadašnje naše zadruge. Gotovo svaki dan sretnem čovjeka, te hvali lijepi život zadružni, kako se nijesu mnogo mučili, a svega su dosta imali; danas pak prtljaš se i mučiš se neprestano, a ipak ništa nemaš. A to je evo zato. U zadrugi se lijepo posao razdijelio, jedan je išao tamo,

a drugi onamo; treći na ovu, a četvrti na onu stranu i t. d. Svaki je išao na svoj posao, i pri njemu ostao cijeli dan, te radio. A danas? Ideš rano u polje okopavati kukuruz, onda čim malo sunce ograne, ideš sušiti sijeno, zatim opet okopavati, onda voziti sijeno, onda opet tjerati blago na pašu; poslije toga se žuriš kući, da nahraniš živad i svinje. I tako letiš cio božji dan, a posao se pravo i ne pozna. Gotovo pol dana si izgubio samo trčkanjem s jednoga mjesta na drugo.

Dioba rada, koja je našim zadrugama već od starih vremena polovicu blagostanja prinosila, evo u novije vrijeme obogaćuje tolike tvornice i cijele čete radnika. Tako na pr. jedan bi čovjek mogao na dan izraditi oko dvadeset čavala, kad bi sam svaki čavao radio od početka do kraja. Ali danas se rad razdijelio, t. j. svaki radi samo nešto. Jedan sijeće čavle, drugi pravi glavice, treći brusi i t. d.. Takvom diobom rada došlo se dotle, da danas jedan radnik napravi četiri do pet hiljada čavala na dan. Kolike li razlike! A što je tomu uzrokom? Svakako dioba rada, razdioba posla! Ali kako i zašto?

Prvo zato, kako smo već gore kod zadruga spomenuli, što kod diobe rada ne gubi radnik toliko vremena neprestanim prelaženjem s jednoga posla drugomu. Drugo, kod takva načina rada, radnik se u pojedinom, u svom poslu bolje izvježba, ide mu dakle cijeli posao bolje od ruke. Napokon se dogadja i to, da takav radnik, koji dugo radi na jednom stroju, lako dodje na misao, kako bi se taj stroj dao usavršiti ili napraviti boljim, a možda i jevtinijim, a što bolji strojevi, to i posao ide brže.

Drugi uvjet, koji povećava produktivnost i valjanost rada, jeste ujedinjenje radnih sila ili kooperacija. Možda bi se komu činilo smiješnim, što smo prije toliko hvalili diobu rada, a sada opet hoćemo ujedinjenje. Ali treba se malo strpjeti. Ima ljudskih i gospodarskih poslova, koje treba ovršiti gotovo u jedan čas, ili gdje sve sile moraju u isti čas djelovati, da se postigne svrha. Tu je ujedinjenje na mjestu.

Na pr. žito je zrelo. Cijela polja treba da gospodar požanje. Tu pametan čovjek zaista ne će poslati na polje dva, tri čovjeka, već će gledati, da ih pošalje što više, da stvar što prije svrše, inače žito prezri i ispada s klasa, te tako propane. Uzmimo drugi primjer. Sijeno je na sjenokoši suho, a tamo od neke strane gone se silni oblaci. Tu će takodjer razuman gospodar sakupiti, ili ujediniti sve sile, samo da sijeno što prije spremi u kup. Time mu je rad onih pojedinaca mnogo više koristi donio, nego, da ih je pojedince kojekuda rasposlao.

Navedimo napokon još jedan primjer. Treba dići jednu veliku kladu. Oko nje stoji šest ljudi. Baš ne bi bilo pametno, da se svaki od njih pojedince upne, da je digne; nego tu treba da se sile ujedine, pa onda neka upru svi zajedno i da vidite, ne će li je dići!

Vidite dakle, da i to ujedinjenje rada ima lijepu stranu kod produktivnosti rada baš tako, kao i dioba rada. Samo tu sada treba da dodje razum, pa da on odluči, gdje će biti bolje jedno, a gdje drugo.

Osim spomenutih uvjeta, služe k povećanju produktivnosti i valjanosti rada još i sloboda rada, vlasništvo priradjenoga, sredstva za rad, sve veće širenje obrazovanosti i znanosti i napokon utakmica iliti natjecanje.

Evo samo nekoliko riječi o svakoj toj točki.

Stariji naši ljudi još se dobro sjećaju iz vremena tlake i kmetstva, a mladji imadu to prilike i danas osjetiti, kakva je velika razlika, kad čovjek nešto radi pod moraš, i kad to isto radi sam od sebe ili dragovoljno. Prvi će doduše raditi iz straha, ali će raditi samo toliko i tako, da se pričinja, da radi, a ovaj drugi će upotrijebiti sve svoje sile, da napravi ono, što treba.

Isto tako je i onda, kad ono, što čovjek priradi, bude njegovo ili tudje. Kad čovjek znade, da priradba njegova bude njemu samome, onda se i trsi na sve moguće načine, da ta priradba, taj proizvod bude što bolji i što obilniji, dok u drugom slučaju,

t. j. ako zna, da će njegovu muku i trud ugrabiti drugi, radi teško, a radi i slabije.

Množina i valjanost proizvoda i proizvodnje takodjer se vrlo mijenja i s obzirom na sredstva za rad. Svakako ću mnogo više uraditi, a i mnogo bolje vršiti posao, ako orem današnjim valjanim željeznim plugom, nego ako trgam zemlju starim drvenjakom. Isto tako ću mnogo bolje raditi kod današnje svjetiljke, nego kod negdašnje čadjave luči.

Ima takvih primjera na stotine. Onaj, koji žive i radi, svaki dan se s njima sastaje, a vidi odmah i to, da ta sredstva poboljšava sve veće širenje obrazovanosti i znanosti.

Sve veća obrazovanost i znanje čini ljude spretnijima, te tako sama po sebi popravlja sredstva za rad. Onaj čovjek, koji je vidio već sto puta, ili se naučio u školi, kako se sadi voćka, sigurno će je bolje i prije posaditi, nego onaj, koji o tom nigda ništa nije čuo. Onaj, koji znade makar samo i popraviti svakojake stvari kod svoga gospodarstva, bolje će gospodariti, nego onaj, koji ne zna ni sjekire primiti u ruke. Dok naime ovaj drugi traži, tko bi mu stvar popravio, da može njom raditi, onaj prvi je već gotov s poslom.

Još riječ, dvije, o natjecanju ili utakmici. Kad vidim, da moj susjed radi istu stvar, koju hoće da proda, kao i ja, onda ću ja nastojati, da ta moja stvar, taj moj proizvod bude bolji i jevtiniji. I to se zove utakmica ili natjecanje. Ali ta utakmica je samo dotle dobra, dok je mirna, dok nije pretjerana. Jer ako je pretjerana, onda ubija jedan natjecatelj drugoga, što u društvu ljudskom, medju ljudima, čini onda velike neprilike. Tako na pr. nije nikakova novost, da je koja tvornica, koja može mnogo jevtinije raditi, nego pojedinac, uništila hiljade poštenih i radinih pojedinaca, koji su svoju robu morali rukama raditi, pa je onda bila i skuplja, te je nijesu mogli prodati. Roba im je ostala, a oni nijesu imali od čega živjeti, pa su se morali buniti i nasiljem tražiti svakidašnji kruh.

VI. Glavnica ili kapital.

Rekli smo na koncu trećega članka, da je treći glavni činilac proizvodnje glavnica ili kapital. U običnom životu pod riječju glavnica misle se gotovo uvijek novci, pa nam je to već i u krv prešlo tako, da mnogo ljudi i ne teže za drugim kapitalom, već samo za novcem. Znanost narodnogospodarska ne misli tako, nego sasvim pravo drži, da je kapital ne samo novac, nego i svaka druga stvar, svako drugo dobro, koje nam služi, da proizvedemo nekakovo drugo, novo dobro. I sam novac služi nam, kako ćemo vidjeti, samo tomu, da se domognemo drugoga dobra, kojega nemamo; ali novac nije nipošto jedino sredstvo za to, pa se svagdje ne da ni upotrijebiti. Evo tomu primjera: Pomislite čovjeka, koji jedini u cijelom kraju umije praviti crijep. U njega je vještine, ima i zdrave ruke, dakle ima radne sile dosta; a ima i zemlje, od koje bi trebao da napravi crijep, ali on nema kalupa. Dva činioca proizvodnje su tu, naime priroda i rad, ali onoga trećeg, naime glavnice (kalupa) nema, i on ne može raditi prije, dok taj treći ne nabavi, t. j. dok ne kupi kalupa.

I tu su dakle kalupi glavnica, pa kad, recimo, u cijelom kraju, na daleko i široko, ne bi mogao uopće dobiti kalupa, pa makar imao koliko novaca, bila bi bez te jednostavne glavnice proizvodnja nemoguća, a naš čovjek bi mogao od gladi i umrijeti čekajući na crijep. Kako su u tom slučaju glavnica kalupi, tako može biti gotovo svaka druga stvar; jer malo je stvari, koje nam ne bi mogle barem u nekakvu poslu poslužiti.

Prema tomu isti malovrijedni kolac je glavnica, kad njime mlatimo kakovu žitaricu, ili kad gradimo živicu.

Držimo li na pameti ono, što smo naprijed rekli, da je naime glavnica svako dobro, koje nam služi kod proizvodnje novih dobara, onda možemo glavnici računati i zemljište, zgrade, korisne životinje, svakojake strojeve, orudje, a napokon i no-

vac. Sve su to dobra, koja nam služe, da proizvedemo nova dobra, koja su nam potrebna za tijelo i dušu. Treba samo spomenuti još ovo: Kad sam glavnici pribrojio i zemljište, moglo bi se komu činiti, da to ne pripada ovamo, nego prvomu činiocu proizvodnje, naime prirodi. No stvar stoji ovako: Dok je ono zemljište sasvim slobodno, t. j. kako se veli »ničije« ili »božje«, onda ono pripada k prirodi. Ali čim čovjek to zemljište ogradi i prisvoji, ili uzme za sebe, da ga obradjuje, onda ono pripada glavnici, jer mu služi za to, da proizvede s pomoću njegovom drugo dobro.

K tome ćemo odmah nadodati nešto i o tome, kako postaje glavnica. Baš eto malo prije smo spomenuli, da je zemljište postalo glavnicom prisvojenjem iz slobodne prirode. Na taj isti način, t. j. prisvojenjem iz slobodne prirode, postaje velik dio drugih glavnica, koje se prema tomu takodjer računaju k prirodi samo dotle, dok su »ničije«, »božje«. Kad to više nijesu, t. j. kad već nekomu pripadaju, onda čine glavnicu.

Na drugi način glavnica postaje zajedničkim djelovanjem rada i prirode, a gotovo uvijek i djelovanjem druge jedne glavnice. Hoću li na pr. da nasiječem drva, — koja će takodjer biti moja glavnica — treba da ta drva najprije izrastu, da ih priroda stvori, onda treba netko, tko će dati rad, t. j. tko će ih posjeći, a napokon treba, da se mogu posjeći, i sjekira, a to je ta druga glavnica.

Na treći način postaje napokon glavnica i štednjom. Taj način tvorenja glavnice je danas koristonosniji, nego igda prije. Svaki prištedjen novčić stostruko se naplaća jer nam obično dobro posluži onda, kada je najveća nužda.

VII. Način i vrste proizvodnje.

Vidjeli smo u predjašnjim člancima, što sve treba za proizvodnju, pa smo rekli, da su to tri stvari, naime priroda, rad i glavnica. Pokazali smo i to, kako se to

troje medju sobom dopunjuje. Sada ćemo govoriti o tom, kakovu sve proizvodju imamo. I tu ćemo uzeti jedan primjer. Hoćemo da proizvedemo vino. Tu nam valja najprije obraditi zemlju, posaditi lozu i dalje se za nju brinuti, dok dobijemo grožđje. Taj se posao zove vinogradarstvo. Sada se započinje drugi posao. Uzimljemo grožđje, pa radom i različnim spravama priredjujemo vino. Taj se posao zove pivničarstvo.

Pripazimo li sada malo na to, što smo rekli, onda vidimo, da smo kod prvoga posla, kod prvoga načina proizvodnje u glavnom išli za tim, da dobijemo stvar, ili kako se veli surovinu, od koje ćemo praviti ono, što hoćemo da imademo, t. j. vino, a u drugom slučaju, da tu stvar u glavnom preradjujemo, t. j. pravimo od grožđja mošt, a od mošta vino.

Uzmimo i drugi primjer. Hoćemo da pravimo drvenu kuću. Tu treba najprije da dobijemo, ili da dobavimo drvo, a onda treba to drvo da prilagodjujemo, preradjujemo.

Kako je kod ta dva primjera, tako je i kod svih drugih. Najprije treba da dobavimo stvar, od koje hoćemo nešto da napravimo. I to je jedna vrsta proizvodnje. Obično treba zatim da stvar prilagodjujemo, preradjujemo, da je možemo upotrijebiti za naše potrebe. — To je druga vrsta proizvodnje.

Imamo prema tomu proizvodnju, koja nam u glavnom dobavlja stvari, što su nam za daljnu proizvodnju potrebne, a koje se zovu surovina. Ta se proizvodnja zove prva ili prvotna proizvodnja, praproizvodnja.

Zatim imamo proizvodnju, koja nam te stvari, tu surovinu preradjuje, a mogli bismo je nazvati drugom proizvodnjom.

K prvoj proizvodnji računamo u glavnom poljodjelstvo, šumarstvo i rudarstvo.

Svakomu je odmah jasno, zašto se baš te grane računaju k prvoj proizvodnji. Njima pripada naime zadaća, da se nabavi sve ono, čim se onda pune radionice ili tvornice.

K drugoj proizvodnji broji se obrt, (zanat ili industrija) i barem donekle trgovina. Ti u glavnom preradjuju ili promjenjuju surovinu.

Obrt ili industrija dijele se opet prema tomu, da li se radi rukom, na rukotvornu (manufakturnu) industriju; ili ako se radi na strojevima (mašinama), potvorničkí, na tvorničku industriju.

O trgovini, koja može biti i sama jedna vrsta proizvodnje, govorit ćemo na drugome mjestu.

VIII. Promet ili kolanje dobara.

Govorili smo dosada o dobrima, o proizvodnji dobara, pa smo rekli, da mi ta dobra proizvodimo u glavnom zato, da njima zadovoljimo svoje potrebe, kako smo to već razložili.

Pogledamo li danas malo život oko sebe, brzo ćemo opaziti, da svaki od nas ima mnogo potreba ne samo takovih, za koje svaki sam može dobro proizvesti, ili stvar napraviti, nego i takovih, koje sami svojim radom, svojom proizvodnjom ne možemo da zadovoljimo, nego treba, da ih nabavimo od nekud drugud. U staro vrijeme je čovjek lako i polje izorao, i čizme napravio, i odijelo sašio; jednom riječju sve, što je trebao, našao je kod kuće. Ali onda je to bilo lako, jedno zato, što su potrebe čovjeka bile jako malene, a drugo zato, što mu je priroda dala svega dosta, pa je mogao lako nad jednim kožuhom sjediti i cijela dva mjeseca, dok ga je napravio. Nije se morao brinuti za to, kako će bolje obraditi polje, i da li će uzgojiti blago. Polja je imao dosta, pa mu je, ako je i pomalo rodilo, dalo dosta, da može živjeti, a za blago su se već šume pobrinule. Otišao je u nju i ulovio, i tako je došao do blaščeta, za koje se danas gospodar godinu dana muči. Tako je bilo negda, a danas se o tome samo pripovijeda, jer su danas prilike sasvim drukčije. Danas je cijelo društvo ljudsko tako uredjeno, da je još jako malo ljudi, koji bi, štono riječ, sve mogli i znali napraviti.

Danas je svakomu dodijeljen drugi posao i drugi način proizvodnje. Jedan sije kukuruz, drugi pravi orudje, kojim će onaj sijati, treći opet izmišlja način, kako bi sjetva bila plodnija i t. d. Svi ti ljudi trebaju odijelo, različno jelo i mnogo toga, što im opet drugi daju i priradjuju.

Svakomu je napokon jasno, da danas jedan radi ovo, a drugi ono, te da jedan treba stvar ili proizvod drugoga. Tako, ako ja hoću, da iz svoje pšenice dobijem brašno, moram ga poslati mlinaru, koji mi samelje, dakle mi daje svoj posao, a ja njemu od toga dajem jedan dio pšenice. Ili ja imam mnogo ručnih težaka, a voznih sila nemam, a moj susjed ima opet mnogo voznih sila, a nema ručnih, to ćemo se pomoći tako, da ja njemu dadem svojih ručnih težaka, a on meni svojih voznih sila, t. j. mi ćemo se u oba slučaja m i j e n j a t i. Ono, čega ja imam više, nego što mi nužno treba, dat ću drugomu opet za drugu stvar, ili za dobro, koje meni treba. Isto će tako učiniti i on. I tako nastaje i z m j e n a ili k o l a n j e, ili kako se obično veli, p r o m e t d o b a r a. Ali mi znamo svi, da nijedan od nas ne mijenja samo ovako: Daj ti meni pšenice, a ja ću tebi dati plug; ili daj ti meni vozne sile, a ja ću tebi težake. U svakom takvu dogodjaju se pitamo: Koliko? Koliko ćeš ti meni dati toga za ovu stvar, ili koliko hoćeš ti za tu svoju? Drugim riječima, mi tu ustanovljujemo c i j e n u ove ili one stvari, pa onda istom, kada su c i j e n e obadviju predmeta, naime onoga, koji ja dajem, i onoga, za koji ga dajem, po našem sudu jednake, onda se istom mijenjamo.

Pitamo se sada, kako se ustanovljuje ta cijena; što ju povisuje, a što opet snižuje? Krivo bi sudio onaj, koji bi mislio, da on svomu predmetu može dati cijenu kakovu hoće. Valja naime dobro pamtiti, da je c i j e n a množina stvari ili dobra, koju mi za našu stvar možemo da dobijemo, t. j. z a k o l i k o n a š u s t v a r m o ž e m o d a p r o d a m o. To mi pak ne možemo sami ustanoviti. Jedan mali primjer. Ja hoću da prodam par volova. Tjeram ih na sajam, i tu sam s a m o j a i j o š d v a t r i s u s j e d a s volovima, ali

zato je došlo mnogo kupaca, kojima volovi nužno trebaju. Tu ću ja i moji susjedi lako udariti visoku cijenu volovima, jer ih kupci moraju kupiti, kad drugih nemaju. Ali ako nas dodje na sajam s volovima mnogo, a kupaca malo, onda će oni meni za moje volove reći ovako: Ako ne daš ti, dadu drugi tri. I ja ću morati, ako hoću prodati svoje volove, dati ih za onu cijenu, kako to kupci hoće. Ako sada k tomu dodamo još i to, da se ono, što se nudi na prodaju, zove ponuda, a ono, što se hoće kupiti, zove traženje, onda možemo prema gornjemu reći: Cijena se ustanovljuje prema ponudi i traženju. Što je veća ponuda, što je više robe, to je cijena niža; a što je manje robe, manja ponuda, to je cijena viša. S druge strane opet, što je veće traženje, t. j. što je više kupaca, to je cijena viša; a što je manje traženje, cijena je manja.

Stoga na pr. ako tko ima za prodaju sijena ili žitka, nije li mu nužda, neka ga ne prodaje u jesen, kada ga je puno tržište, kada je ponuda velika, a traženje malo (jer u jesen toga svaki ima i sam doma), nego neka čeka do ranoga proljeća, kad ponuda bude mala, a traženje veliko, t. j. kad prodavača bude malo, ali kupaca mnogo.

No ovdje treba još nešto dodati. Ovo, što smo rekli, da ponuda i traženje ustanovljuju cijenu, vrijedi, i gotovo uvijek je tako; ali ima ipak još nešto, što i ako ne utječe na ustanovljenje cijene tako kao ponuda i traženje, to ipak barem donekle i gdjekada povisuje i snizuje cijenu. To su proizvodni troškovi, t. j. koliko me je koja stvar stajala, dok sam je napravio ili proizveo. Vrijedi to osobito u velikoj trgovini. Ako ja naime imam na prodaju mnogo stvari, ne mogu ih dati jevtinije, nego što su mene stajale, inače ću propasti. Onda ih radije ne ću prodavati, i tako će biti takovih stvari manje na tržištu, bit će ponuda manja i cijena će im porasti.

Tako se prave cijene u velikoj svjetskoj i državnoj trgovini, kako ćemo vidjeti, kad budemo govorili

o burzi i carini. Kod toga rade dakako još i drugi činioci, ali za sada je glavno, da i tu treću točku i toga trećeg graditelja cijene dobro zapamtimo.

IX. Novci.

Govorili smo u predjašnjem razgovoru, kako ljudi medju sobom stvari ili dobra izmjenjuju. Čega jedan ima više nego mu treba, to daje drugomu, da mu ovaj opet od svoga dade nešto, što će njemu koristiti. I to tako ide: stvar za stvar, dobro za dobro. U stara vremena ljudi su tako i mijenjali: stvar za stvar. Ako je jednomu trebalo drva, on je onda svomu susjedu odnio jednu ovcu, i taj mu je za nju dao drva; ako je onaj drugi trebao pšenice, uzeo je svoje ribe i odnio ih susjedu, a ovaj mu je dao pšenice za ribe.

Ali tu se lako dogodilo, da je onaj, što je imao drva, i sam imao dostao vaca, pa nije svomu susjedu dao drva za ovce, nego mu je htio dati drva za kukuruz. Ali ovčar nije imao kukuruza. Šta će dakle učiniti? Nema druge, nego je onomu, komu su trebala drva, valjalo potražiti nekoga, koji će dati za ovce kukuruz, a onda je istom nosio kukuruz onomu drvaru. Dotle su dakako mogla žena i djeca poumrijeti od gladi. Kako iz toga primjera vidite, takova izmjena ili trgovina baš nije bila ni malo zgodna, osobito, ako uzmete u obzir, da čovjek ima i takovih potreba, kojih ne može na tri dana hoda daleko dobiti. Badava stotine volova, ako nema u cijelom kraju kruha, da ga možete u zamjenu za volove dobiti.

Nezgodnost takove trgovine opazili su već i stari, pa su se pomogli od prilike ovako: Mjesto da je onaj voćar tjerao svoje ovce od jednoga susjeda k drugomu i prenosio kukuruz za trećega, on lijepo dade svoje ovce kojemu svomu najbližemu susjedu, makar taj nema ni drva, ni kukuruza, a ovaj njemu dade za ovce recimo pol kilograma soli. Ovčar doduše ne treba soli, ali cijela ona okolica se dogovorila, da će pol kilograma soli vrijediti toliko i

toliko. I moj ti ovčar uzme lijepo sol, pa hajde ravno po drva. Drvar primi sol, dade ovčaru drva, a sol spravi, dok on opet bude trebao za nju nešto da kupi, recimo prema navedenomu primjeru — kukuruz. Ali sada ne mora on ići tražiti baš onakva vlastnika kukuruza, koji bi trebao upravo ovce, kao što je to morao ovčar, nego je mogao ići k svakomu drugomu, koji je imao kukuruza.

I tako im je sol postala kao neko sredstvo za mijenu. Kako je u tom slučaju bila sol, tako se na drugim mjestima upotrebljavala druga koja roba, n. pr.: željezo, olovo, duhan, žitarice, koža, školjke i mnoge druge stvari, koje su selakše mogle prenositi. To su bili ujedno i prvi »novci.«

Ali ni to još nije bilo sasvim zgodno, jer je takav »novac« vrijedio samo za male okolice, za nekoliko mjesta, a i mogao se lako pokvariti, pa su se zato ljudi, kad su pronašli različne kovine, osobito drage kovine (zlato i srebro), koje su bile stalnije i lakše su se prenosile, dogovorili, da će im kao sredstvo za izmjenu služiti kovine, osobito drage kovine. Tako im je s početka služilo željezo i bakar, a poslije zlato i srebro.

I tako su postali oni pravi naši današnji novci, koji i danas služe u glavnom za to, za što su i oni najednostavniji novci služili, naime kao sredstvo za izmjenu, t. j. da se njima olakša izmjena dobara.

Novce je dakle već odavna stvorila potreba, pa ih ona stvara i danas.

Da je novce zbilja potreba stvorila, razumjet ćemo još bolje, ako malo promotrimo, čemu oni u glavnom služe u običnom našem životu. Prva njihova služba jeste slična onoj, o kojoj smo dosada govorili, naime, da se njima udari cijena onim predmetima, koje hoćemo da mijenjamo, t. j. da ih kupimo ili prodamo. Time i te predmete lakše medjusobno poredjujemo; jer svakako lakše mi možete rastumačiti, koliko je vrijedio vaš konj, kad mi kažete

za koliko ste ga prodali, nego, da sad tražimo bogzna kuda jednog konja, za kojega biste mogli reći: Moj konj je vrijedio toliko, koliko evo ovaj!

Pokazali smo takodjer, kako je bilo potrebno stvoriti novce kao sredstvo mijene, a sad da vidite, kako bi bilo teško bez novaca, sjetite se samo plaćanja poreza. Pomislite, da svi plaćamo porez tako, da daje koji sol, koji vola; ovaj vrbu, onaj ribu i bogzna, što još ne. Lijepo bi ta naša državna blagajnica izgledala, kad bi se u njoj sve te stvari nalazile. Tu nam dakle novci jako dobro služe i upravo su nužni kao sredstvo plaćanja naših najobičnijih državljanskih dužnosti.

Napokon pomislite, da jedan marljiv čovjek hoće nešto da prištedi. To bi on morao metati ne znam na kakvo mjesto i pšenicu i krave i drva i bogzna, što još ne, čega ima odveć i od čega bi mogao nešto prištediti. No kako bi ta prištednja za kratko vrijeme izgledala, to vam ne trebam ni da kažem. Eto novac je dakle nuždan i kao sredstvo za prištednju.

X. Trgovina.

Već sam tamo na koncu sedmoga članka obećao, da ću govoriti i o trgovini, kao jednoj posebnoj grani proizvodnje. Ali trebalo je, da prije rečemo koju o prometu, o kolanju dobara uopće, pa onda o glavnom sredstvu, koje taj promet potpomaže, a u mnogo slučajeva uopće i mogućim čini, naime o novcima. Sada će nam biti jasnije i razumljivije ovo, što slijedi.

Rekli smo o mijeni ili prometu dobara, da je to za naše gospodarstvo i za gospodarstvo narodno jako znamenita stvar, a mogli bismo je porediti sa žilama u tijelu ljudskom. Kako žile prenose krv zdravu po cijelom tijelu, da nahrane svaki dijelak njegov, tako i promet čini, da se dobra ljudske proizvodnje poraz-dijele medju sve članove ljudskoga društva. Isto vrijedi i za trgovinu. Ona doduše i sama proizvodi, sama privredjuje, jer ni trgovac ne će badava raditi, ali ona

u glavnom potpomaže, da se proizvodnja što pravilnije razdijeli po zemlji. Drugim riječima, ona daje priliku, da onaj, komu je zgodno sijati pšenicu, da je i sije; komu je zgodno da šije cipele, neka ih i šije. Trgovina će to već izravnati. Postolar će prodati cipele, pa će kupiti pšenice, ili bolje reći brašno za kruh.

To će dakako ići polaganje, negoli što smo mi to napisali. Svagdje će onaj, koji prodaje nastojati, da stvar što skuplje proda, a onaj drugi će opet htjeti, da što jevtinije kupi.

Tim taj cijeli posao postaje neka vrsta špekuliranja; jedan hoće da nadmudri drugoga, a teško o nomu, koji ne pazi na sve, što se oko njega događja. U tom ponajslabije prolaze najsiromašniji, koji žive od žuljeva svojih ruku, a nemaju ni vremena, ni znanja, a ni sredstava, da se okoriste svim onim, što trgovina daje svojim članovima, osobito velika trgovina svojim bogatim članovima.

Tako baš kod trgovine mnogo gube dva najjača člana ljudskog društva — radništvo i seljaštvo, jedno za to, što moraju gotovo sve pojedinačno kupovati i pojedinačno prodavati, a tu uvijek stvar postaje skuplja; a drugo, a to poglavito, i za to, što te njihove stvari donose veću dobit trgovcima, nego onima, koji su ih proizveli. Da navedemo jedan primjer. Naš seljak prodaje obično svoju živad nekakvu trgovčiću, prekupcu koji je kupuje po selima. Ovaj je opet proda drugomu većemu trgovcu, koji je onda istom tako u velikom donosi na trgovinu, i tu je prodaje istom onima, koji je troše. Ali mi svi dobro znamo, i svaki dan vidimo, da svaki od tih prekupaca hoće nešto da zasluži, a to, što oni zasluže, ide iz ruku proizvoditelja, u ovom slučaju seljaka.

Slično je i s različnim žitaricama. Što kroz više ruku idu, stim su skuplje i stim njihovi potrošači skuplje plaćaju svoj kruh, da se napune džepovi pojedinim trgovcima. Ali ne treba ni trgovcima činiti krivo. Oni nam za taj dobitak prave tu uslugu, da

uopće može biti trgovina, koja je, kako smo prije vidjeli, za ljudstvo vrlo korisna. Ali zlo je u tome samo to, što se premalo obzira uzimlje na onoga, koji je stvar proizveo i na onoga, koji stvar troši, a više se gleda na onoga, koji posreduje, na trgovca. A zašto je to tako moguće? Zato, što oni pojedinci, koji proizvode, a i oni, koji troše, ponajviše nemaju ni znanja, ni sredstava, da sami urede trgovinu, pa da tu izmjenu ograniče na što manji broj posrednika. A što manje bude posrednika, to će više ostat dobiti u rukama proizvoditelja i trošitelja. Svi naime znamo, da za trgovinu treba i mnogo znanja, pa i mnogo novaca, a toga i proizvoditelji i trošitelji pojedince malo imadu.

Ali što ne mogu pojedinci, može više njih zajedno. I tako smo došli do nužde, da se i jednih i drugih što više složi u jednom takvom poslu, da se udruže, došli smo do potrebe društava, i to u ovom slučaju društava trgovinskih t. j. takvih, koja posreduju medju onim, koji stvar treba i onim, koji stvar nudi. Društvo takovo ili udruga pomaže nam time, što se svaka stvar, kad se na veliko kupuje ili u velikom prodaje, sigurnije i bolje i kupuje i prodaje, pa onda, što čist dobitak, mjesto da ide u ruke prekupca, ostaje u rukama društava ili udruga, t. j. u rukama članova njihovih.

Imademo takovih udruga vrlo različnih, od kojih u glavnom možemo spomenuti potrošne ili kako se zovu još i konsumne, pa onda udruge za dobavu ili prodaju surovina, kao i za prodaju proizvoda samih.

XI. Trgovina u velikom. — Tržišta. — Burze.

Trgovinskim udrugama, o kojima smo govorili u predjašnjem članku, prešli smo pomalo od trgovine pojedinaca, ili trgovine u malom, k trgovini u velikom, koju vode ili pojedine trgovinske udruge, ili cijeli na-

rodi i države tako, da iz toga nastaju po cijeloj zemlji mjesta za trgovinu. Takva mjesta zovu se tržišta, a u potonjem slučaju su to već i svjetska tržišta, na kojima se onda na veliko i kupuje i prodaje. Ali kako smo prije rekli za malu trgovinu, da i jedni i drugi, i oni, koji kupuju, i oni, koji prodaju, gledaju, da kod toga posla što bolje prodju, tako to biva i u velikoj trgovini, gdje to onda vodi do pravoga trgovinskog boja, a često i do pravoga boja, naime do klanja, što se inače zove rat. Vrijedi to osobito za države, od kojih svaka hoće, da njena trgovina više nosi, a to opet ne dadu ili ne da druga država, kojoj bi to škodilo. Imaju n. pr. dvije države mnogo pšenice na prodaju, i ta treba da se izveze u neku treću državu. Svakako će ona država bolje proći, koja može jevtinije dati svoju pšenicu, pa tako će jedna drugoj gledati poskupiti robu. Da to postigne, napravit će joj n. pr. dulji put dovoza, a znamo, da time stvar postaje skuplja. Ali ni ova druga ne će mirovati, i eto boja najprije na papiru, a onda i pravoga.

Osobita vrsta takva boja je t. zv. carinski boj, koji postaje kod odmjerivanja carine.

Mnogi od vas je već više puta čuo tu riječ, a govori se i piše o njoj vrlo često, pa treba da nešto i o tome rečemo.

Carina je prinos ili porez, što ga pobire država za robu, koja se u nju ili preko nje iz drugih država vozi. Jedan primjer. Budući da naši ljudi najbolje poznaju Ugarsku i Hrvatsku, uzet ćemo, da su to dvije države, pa ćemo to na njima pokazati. Svi znamo, da Ugarska ima mnogo pšenice, i kad bi ona htjela tu pšenicu voziti k nama, ona bi morala nama za to platiti porez i to za to, jer bi se time naše poljodjelstvo slabilo, naša bi pšenica bila jevtinija — jer bi bila ponuda pšenice veća —; gospodari bi slabije prodavali i tako bi bili sve slabiji i slabiji, a to je za državu zlo. Da se takvo zlo barem donekle popravi, ubire ona od Ugarske od svakoga metr. centa izvjestan porez. Uzmimo drugi primjer. Znamo da Ugarska nema mora. Kad bi ona dakle preko naše

zemlje htjela na more voziti svoje proizvode, morala bi nam za taj provoz platiti.

Svaki takav namet zove se carina. U ovim slučajevima zove se prva carina za nas uvozna, a za Ugarsku izvozna carina, a u drugom slučaju za obadva je to provozna carina.

Kod ustanovljivanja tih carina, države se dugo pogadjaju i ugovaraju. Tako nastaju carinski ugovori, a kao kod svakog ugovaranja, tako i kod toga, svaki hoće da bolje prodje. Tako nastaju prije spomenuti carinski bojevi ili borbe za carinu.

Budući da su carinski ugovori vrlo znamenita stvar, osobito za poljodjelstvo, jer se ponajviše tiču poljodjelskih priroda, upravo je nužno, da na državnu upravu što više utječu gospodari i poljodjelci, jer se tu radi o njihovoj koži. Vrijedi to osobito za nas, koji smo poljodjelska zemlja.

Kako kod carinskih ugovora upravljaju cijenama proizvoda države, — jer ako je manja carina na pšenicu, to je i njezina cijena manja, a ako je veća carina i cijena je veća — tako ili još i više cijenama upravljaju — burze. A što su burze? Tako će doista mnogi zapitati. Valja nam dakle i to razjasniti. Rekli smo negdje naprijed, da se cijena u glavnom upravlja po ponudi i tražnji izvjesne robe. Što je veća ponuda, a manja tražnja, to je cijena manja; a što je manja ponuda, a tražnja veća, to je i cijena veća. Onaj dakle, koji umije upravljati ponudom i tražnjom, povećat je i smanjivati, taj upravlja cijenama. A to se radi na burzi.

Burza je mjesto ili zgrada u kojem velikom gradu, kamo dolaze mnogi ljudi — mogli bismo ih nazvati burzovni trgovci — kao na kakav sajam, i tu trguju svojom robom, t. j. jedni je nude na prodaju, a drugi je traže, da je kupe. No glavno je, kako to biva.

Kod obične se trgovine trguje robom, koja se u istinu nalazi na tržištu, a na burzi se trguje robom, koja se nalazi bogzna gdje, a možda i nigdje. Tamo dodju burzovni trgovci, pa

naprosto svaki veli, da ima toliko i toliko te i te robe na prodaju, a onaj drugi opet veli, da bi toliko i toliko takve i takve robe kupio. Tako jedni nude, a drugi traže, i na temelju tih ponuda i tražnja se ustanovljuje svaki dan cijena za različne predmete. Što se kojega predmeta manje nudi, to mu je i cijena veća i t. d., kako smo to već za ustanovljenje cijene rekli.

Ali sad pazite! Mi smo rekli, da tamo svaki trgovac samo veli: Toliko i toliko robe imam na prodaju; toliko i toliko hoću da kupim. Ali vi znate, da se može reći mnogo, pa se prema tomu može i na burzi mnogo nuditi ili tražiti. Da li je baš sve tako, to je drugo pitanje. Ali to može da bude jako štetno za cijelo narodno gospodarstvo. Evo kako: Radi se recimo o pšenici. Nekoliko takovih burzijanaca (burzovnih trgovaca) dodje na burzu i tu kažu, da imadu recimo negdje u Americi na hiljade i hiljade metričkih centi pšenice — koju baš i ne moraju imati — i da će oni tu pšenicu dovesti u Evropu, i to za jako nisku cijenu. Oni jednom riječju ponude jevtino jako mnogo pšenice. E, kad je oni daju jevtino, onda je mora dati i onaj, koji zbilja pšenicu ima, i tako je pala cijena svoj pšenici u zemlji, a naš poljodjelac mora dati pšenicu po ničem, ako se to gospodi na burzi svidi. Kako je s pšenicom, tako to ide i s drugim predmetima. Ljudi donose vijesti o tim stvarima s cijeloga svijeta, i tako ustanovljuju prema množini robe cijenu. Ta stvar može biti dobra, a može biti i zla. Ako se naime pošteno cijeli taj posao vodi, onda je to dobra stvar, jer se tako pomalo izravnavaju cijene pojedine robe, koja je na jednom mjestu preskupa, budući da je ima malo, a na drugom prejevtina, jer je ima odveć. Kad se pak dozna u kraju, gdje je te robe premalo, da iste robe ima drugdje odveć, odmah se ta roba i naručuje odanle, i tako se onda cijene izravnaju.

Ali ako se taj cijeli posao vodi prema pretjeranim vijestima iz različnih krajeva, onda to može ubiti proizvoditelja, kako se to dosta često opaža baš kod proizvoditelja poljodjelskih proizvoda. Takav zao

posao vodi se obično u potplaćenim novinama, koje ima kakav burzijanac u svojim rukama, a koje onda rastrube po svijetu kojekakve lažne glasove, što onomu burzijancu pomaže. Tako na pr. napišu novine — jer to hoće takav burzijanac — da je u najplodnijim kukuruznim krajevima ljetina slaba. To znači, da će kukuruza biti malo. Zato mu odmah cijena poskoči, i onaj burzijanac, koji je valjda imao mnogo kukuruza na prodaju, pa je za to i dao takovu vijest u novine, lijepo sada skupo prodaje svoj kukuruz. No za to ona siročad, koja kukuruz nužno treba, mora da ga skupo plati, jer misli: Bit će poslije još i skuplji, kad ga je slabo urodilo. Kukuruza će medjutim možda biti i bogzna koliko i jevtino, jer je ona vijest o slaboj ljetini bila izmišljena.

Da vam još nešto kažem o »hosierima« i «besierima«. »Hosier« (dolazi od riječi hausse — čitaj hos — što znači visinu) to vam je onaj burzijanac, koji nakupi mnogo robe, dok je jevtina, pa čeka, dok joj cijena naraste, ili postane viša (odatle »hosier« — hausse = visina), da onda izvuče iz toga korist. »Besier«, čeka opet na to, da cijena pane, ili da postane niža (»besier« dolazi od riječi baisse — čitaj bes — nizina), a on će onda lakše kupovati robu.

Moglo bi se na koncu pitati, da li to ti ljudi smiju tako raditi, osobito oni, koji izmišljaju vijesti, i tako zavaravaju svijet. To baš nije slobodno zavaravati nekoga ili baš i varati, pa imaju i burze svoje zakone i uredbe, kojima se to oštro zabranjuje, a kojih se mora svaki burzijanac držati. Ali teško je to nadzirati, pa se tu onda i dogode mnoge nepodopštine.

Stoga onima, koji trpe štetu takvim zavaravanjem, a to su ponajviše poljodjelci i radnici, ne preostaje drugo, nego da sebi sami pomažu jedno tako, da nadziru rad tih kojekakvih burzijanaca, a drugo, da se udruživanjem, kako u manjem opsegu u pojedinim zemljama i pojedinim državama, tako i svjetskim gospodarskim udruživanjem oslobode od donošenja lažnih vijesti i podataka. Poljodjelci neka stvore svjetsko poljodjelsko

tržište, na kojem će biti gospodari oni sami.

Nije ta misao tek onako nabačena, nego se već njekoliko godina na njoj i radi, pa da se nijesu u taj rad uplele nekakove nepozvane osobe, bila bi već i ona daleko naprijed pošla.

XII. Vjeresija ili kredit.

Kod izmjene dobara vrlo često se dogodi, da ne dobijemo za svoje dobro ili za svoju stvar odmah drugu stvar, nego moramo za nju neko vrijeme čekati osobu, koju u takvu dogadjaju zovemo dužnikom svojim, dok smo mi njegovi vjerovnici; jer smo mu dali stvar »na vjeru«, na vjeresiju ili na kredit. To znači, da nam se dužnik obvezao, da će nam za našu stvar nakon izvjesnoga vremena dati ili istu, ili drugu kakvu stvar, a mi smo mu to povjerovali; on uživa dakle naše povjerenje.

Kad nekomu dajemo stvar na vjeresiju, onda moramo biti uvjereni o tom, da će dužnik moći i htjeti ispuniti ono, što nam je obećao i ako on to ne bi htio, da ćemo ga moći prisiliti na to; jer jedva će tko dati nešto čovjeku, za koga zna, da mu ne će moći, ili htjeti to vratiti, i da ga on na to ne će moći prisiliti. Ali čime nam može čovjek da zajamči ili da nas uvjeri o tom, da će nam predanu stvar pošteno platiti ili vratiti? Pogledajmo samo malo život, pa ćemo to odmah naći. Dodje k meni čovjek, kojega ja dobro poznam kao poštena i vrijedna muža, i taj me zamoli, da mu posudim neku stvar. Ja ću mu je dati bez oklijevanja, t. j. posudit ću mu je imajući vjeru u njegovu osobu. Ali dodje li drugi, koji je poznat kao čovjek neuredan, odmah ću tražiti, da mi stvar plati, ili ću se popitati malo za njegov imutak. Jednomu sam dakle dao na vjeresiju radi njegove osobe, a drugomu radi njegova imutka, te prama tomu i razlikujemo u glavnom vjeresiju osobnu i vjeresiju stvarnu, koja opet može biti prama tomu, da li je

osnovana na pokretnom ili nepokretnom imutku ili stvarima, pokretna i nepokretna vjeresija. Potonja, t. j. nepokretna stvarna vjeresija, zove se i hipotekarna vjeresija, koja se kod naših seljaka osniva u glavnom na zemljištu; kod te vrste vjeresije vjerovnik ili onaj, od koga hoćemo što da pozajmimo, pita, koliko imamo imutka nepokretnoga, pa hajde odmah u gruntovnicu, da se uvjeri, koliko nam može vjerovati.

Kod vjeresije je važno i to, kako dugo ona traje, te je prema tomu zovemo duga ili kratka vjeresija; nadalje je važno i to, da li traje do izvjesnoga roka ili ne, kao što napokon i to, da li se može otkazati, kadgod to vjerovnik bude htio, ili da se vrijeme otkaza odredi.

Spomenuti nam je još i to, da se dužnici obvezuju ili usmeno svojom osobom, ili pak, kako to najobičnije biva, pismeno zadužnicom, koja uvijek mora da sadržaje obvezu, da će dužnik platiti ono, što u njoj obećaje.

Posebna vrsta zadužnica je mjenica, koja treba da bude točno baš tako sastavljena, kako to propisuje zakon, i isplaćena točno onda, kada je to u njoj odredjeno.

Pogledat ćemo sada, koja ili kakova je vjeresija gdje zgodna, a gdje nezgodna, naročito s obzirom na poljodjelstvo.

Češki pisac Jan Sedlák, koji se je vrlo mnogo bavio pitanjem, kako bi poljodjelac dobio novaca što jevtinije, i kako bi mu novci što više koristili, iznosi medju ostalim o poljodjelskoj vjeresiji i ove misli:

Mnogo se već istraživalo, kako bi bilo najzgodnije urediti poljodjelsku vjeresiju. Kod toga se napokon došlo do toga zaključka, da vjeresija, bila stvarna ili osobna, samo onda koristi poljodjelcu, ako mu se daje, i ako je on prima samo pod uvjetima, koji se slažu s njegovim načinom rada i života.

Medju tim uvjetima navodi on u prvom redu to, — da vjerovnik ne može svomu du-

žniku otkazati zajma ili promijeniti kamate. Poljodjelski posao naime nije takav, da bi čovjek iz njega mogao dobiti novaca, kadgod bi htio, nego mora čekati, dok priroda stvori nešto, od čega će istom novci biti. Tako na pr., da vam netko posudi novaca u proljeće za oranje i priredjivanje polja, pa da mu onda usred ljeta padne na pamet, da od vas traži svoje novce, ili da vam povisi kamate od 6 na 10 kruna od stotine, vas bi time sigurno metnuo u nepriliku, jer vi ste računali, da ćete to otplatiti na jesen, kad dobijete novaca za ljetinu, a ne ljeti, kada je ljetina još na polju.

Isto tako ne bi bilo zgodno, da vam vjerovnik po svojoj volji odredi rok, kad mu imadete dug isplatiti, jer se lako dogodi, da vi svoju ljetinu baš ne možete do toga doba prodati i eto vas opet u velikoj neprilici, osobito, ako je taj dug na mjenicu, za koju znadete, da ima po zakonu to pravo, da je ili za tri dana od roka isplatite, ili vaše ide na bubanj. A ako to i nije mjenica, imadete uvijek neprilika. Za to ne posudjujte do skrajnje nužde novaca ondje, gdje se po volji odredjuje rok izplate, a pogotovo ne na mjenicu. Gledajte i tražite uvijek, da po mogućnosti posudite novce ondje, gdje ćete moći dug platiti, kad vama bude najzgodnije, t. j. kad vam vaš posao najviše donese.

Kao daljni dobar uvjet za poljodjelsku vjeresiju navodi spomenuti pisac to, da se dug može otplaćivati na obroke. Poljodjelcu se naime vrlo često dogodi, da mora pozajmiti novce za veći posao, od kojega će dobivati korist tek pomalo. Takovim poslovima pripada na pr. isušivanje livada, koje su jako pod vodom. Taj posao mnogo stoji, a čovjek dobiva od njega kroz mnogo i mnogo godina ono, što je potrošio; svake godine dobije ponešto, pa je onda i sasvim u redu, da može ponešto i duga otplatiti, da ne čeka i ne čuva novce, dok bude mogao sve najedamput platiti, jer onda duga obično ne otplati nigda.

Kao osobito dobar uvjet poljodjelske vjeresije navodi napokon pisac osobnu vjeresiju i prisiljeno otplaćivanje, ali samo onda, ako se to provodi onako, kako to takova stvar i zahtijeva, pošteno i razumno. Tomu bi kod nas imale služiti Rajfajzenove zadruge.

Osobna vjeresija je za to zgodna, jer čovjek dodje do nje lakše, nego do stvarne, koja ne samo da mnogo stoji radi biljega i pisarija, koje su k tomu potrebne, nego i dugo to traje, dok je čovjek dobije. A onda je osobna vjeresija i za to zgodna, jer tu dobije novce samo čovjek pošten i marljiv, t. j. onaj, koji ih je i vrijedan. Lijenčini, ni lopovu i ne treba davati novaca. Samo kod takva posla dogodi se jako često, da oni, koji upravljaju novcem, ne paze baš na marljivost i poštenje, pa se onda cijela ta stvar izopači, i mjesto da služi dobru, služi zlu.

Napokon pravu vrijednost osobnoj vjeresiji daje prisiljeno otplaćivanje, t. j. da se onaj, komu se na njegovu osobu dade novaca, takodjer i prisili, da te novce otplaćuje, pa da se malo pripazi na to, kako on gospodari s posudjenim novcem. Tomu će mnogi naši ljudi prigovoriti, ali ja ih sjećam samo na rad naših seljačkih ili poljodjelskih udruga. Kolike bi od njih mnogo bolje uspijevale, da se drže rečenoga. Ne bi se onda dogodilo, da jedan čovjek pozajmi novce, — recimo 400 K, da kupi volove, a on ih kupi za 300, pa kad ih poslije proda za 500 K, ne vrati zadruzi od onog viška ni kamata, a kamo li da štogod otplati. To se na žalost jako često dogadja.

U ostalom u sav naš gospodarski, a i narodni život uopće, treba još mnogo i mnogo unijeti svjetla, ako hoćemo da živimo kao ljudi.

UZORNA PIVNICA

ZAGREB.

Moderno uredjeni podrum. :: Zalihe najodabranijih domaćih vina.

Vlastite pecare šljivovice.

Tvornica šampanjca.

Hrvatska Pučka Seljačka Tiskara

DIONIČARSKO DRUŽTVO

Liepe i čiste tiskanice za trgovce, obrtnike, industrijalce, bankovne zavode, razne urede itd. izradjuju se u našem zavodu stalno uz najveću pomnju i brzinu. — Specijalitet. Tisak slika (klišeja, tonova) u tri i više boja. — Skice u jednoj i više boja na zahtjev rado izradjujemo.

Ciene su strogo umjerene.

Knjigovežnica Naklada knjiga

Trobojni tisak

Telefon broj 916. Telefon broj 916.

Zagreb, Petrinjska ulica broj 28

„CROATIA“

OSIGURAVAJUĆA ZADRUGA U ZAGREBU :: UTEMELJENA GOD. 1884.

Centrala: Zagreb, Zrinjski trg, Berislavićeva ulica br. 2.
Podružnice i glavna zastupstva: Osijek, Rijeka, Sarajevo, Spljet i Trst.

Ova zadruga stoji pod okriljem i nadzorom općine slob. i kr. glavnoga grada Zagreba te prima uz povoljne uvjete slijedeće vrsti osiguranja:

1. Na ljudski život:

1. a) osiguranja glavnica za slučaj doživljaja i smrti,
   b) osiguranja miraza,
   c) osiguranja životnih renta;
2. Osiguranja mirovina, nemoćnina, udovnina i odgojnina,
3. **Pučka osiguranja** na male glavnice bez liječničke pregledbe.

2. Protiv štete požara:

1. **Osiguranja zgrada** (kuća, gospodarskih zgrada, tvornica),
2. **Osiguranja pokretnina** (pokućstva, dućanske robe, gospodarskih strojeva, blaga i t. d.),
3. **Osiguranja poljskih plodina** (žita, sijena i t. d.):

3. Protiv štete od tuče,

4. Staklenihploča protiv razlupanja,

5. Protiv nezgoda svake vrsti i zakonske dužnosti jamstva,

6. Protiv provalne kradje,

7. Protiv vodovodne štete.

Zadružna imovina u svim odjelima iznosi:	K 7,540.710·17
Od toga jamčevne zaklade:	K 1,000.000·00
Godišnji prihod premije s pristojbama preko . . .	K 1,000.000·00
Isplaćene odštete:	K 2,621.365·84

Sposobni posrednici osiguranja i akviziteri primaju se uz vrlo povoljne uslove.